

„teorie sítí“. Lze o tom pochybovat. Myšlenku „společnosti sítí“, jak sám uvádí jinde Keller (*Dějiny klasické sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství 2004), zpopularizoval zejména španělský sociolog Manuel Castells (*The Rise of the Network Society*. Oxford: Blackwell 1996). Ten však může být stěží považován za představitele síťové analýzy, neboť koncept sítě používá v jiném, metaforickém významu. Sítěmi má na mysli moderní *informační* sítě a nikoli *sociální* sítě, které, jak doslova říká, existují od počátku lidstva. Informační sítě jsou to, co mění charakter společnosti, včetně sítí sociálních.

Čistě z pohledu analýzy sociálních sítí nemůže být současná společnost o nic „síťovější“ než ta předchozí. Ačkoli totiž Keller tvrdí, že koncept sociální sítě je mnohोznačný, v kontextu síťové analýzy je zcela jednoznačný a označuje jakoukoli ohraničenou množinu dvou vazeb mezi dvěma a více aktéry. Z toho jednoduše vyplývá, že každá společnost ze své vlastní podstaty funguje na principu sítí. Jediné, co se může lišit, je struktura těchto sítí. V kontextu uvedeného se Kellerova teze o klientele coby pravzoru sociálních sítí zdá být absurdní.

Dalším sporným bodem je teze o „klubovém“ charakteru sociálního kapitálu v kapitole třetí. Keller se zde odvolává na Bourdieuho konceptualizaci a zastává pozici, že vlastníky sociálního kapitálu jsou pouze privilegované osoby, horní vrstvy společnosti. Za sociální kapitál dle něho nelze považovat všechny sociální vazby, neboť by tím došlo k zastření sociální nerovnosti. Nicméně právě tento aspekt Bourdieuho přístupu lze označit za jeho slabinu a on sám z této pozice ustoupil tím, že sociální kapitál později redefinoval jako „souhrn aktuálních nebo potencionálních zdrojů, které přináležejí jedinci či skupině skrze trvalou síť více či méně institucionalizovaných vztahů“ (*An Invitation to Reflexive Sociology*. Chicago: University of Chicago Press 1992, s. 119). Není totiž důvodu se domnívat, že méně privilegované osoby nemo-

hou mít prospěch ze svých sociálních vazeb.

Uvedené výhrady nechtě nejsou chápány jako známka toho, že by se v případě Kellerovy knihy jednalo o nepovedený počin. Ba právě naopak, třebaže nemusí být nutně vyjádřen souhlas se vším, co je v knize uvedeno, jedná se bezpochyby o zajímavé a podnětné čtení. Čtenář může být zklaman snad jen tím, že kniha má tak trochu otevřený konec. Keller totiž nechává nezodpovězenou podstatnou otázku, proč rituály, které byly zdrojem důvěry v archaických a tradičních společnostech, neplní tuto funkci ve své moderní podobě.

Laco Toušek

Alena Křížková, Radka Dudová, Hana Hašková, Hana Maříková, Zuzana Uhde (eds.): *Práce a péče*

Praha, Sociologické nakladatelství 2009, 163 s.

V nakladatelství Slon v edici aktuální knižnice vyšla v roce 2008 kniha autorek oddělení Gender a sociologie Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a jejich hostů s názvem *Práce a péče*. Jde o shrnutí témat z oblasti work-life-balance, péče o děti (i té otcovské), rodičovské „dovolené“ (uvozovky jsou záměrně a používají je i autorky textů) a ženy-matky na pracovním trhu. Publikace má dvě základní pozitivita: autorky (Radka Dudová, Hana Hašková, Hana Maříková, Alena Křížková, Marta Vohlídalová a Zuzana Uhde) jsou expertkami ve svých oblastech a jejich poznatky jsou založené na mnohaleté výzkumné a analytické práci, druhým je zajímavé zařazení do evropského kontextu, a to třemi texty hostů – úvodním, sociálně-politickým textem bývalého evropského komisaře pro sociální záležitosti Vladimíra Špidly, přehledovou srovnávací kapitolou Sylvy Höhne z VÚPSV, v.v.i., a článkem o otcovské péči a rodičovské ve Švédsku, které je často dáváno za vzor účinné

(pro)rodinné politiky, docenta švédské univerzity v Uppsale Stevena Saxonberga.

Vladimír Špidla ve svém příspěvku po krátkém historickém exkurzu a několika statistických datech, kterými odůvodňuje zájmy Evropské unie na genderové rovnosti na pracovním trhu, popisuje tři oblasti, ve kterých se taková nerovnost, jež úzce souvisí s rodinou a péčí o děti, vytváří především. Jde o potřebu změnit 8,5hodinovou pracovní dobu, nebo alespoň umožnit flexibilnější formy pracovní doby, zadrhé jde o zlepšení dostupnosti zařízení péče o děti a třetím bodem je celkové vyvážení práce a péče (work-life-balance) vzhledem k ústupu tzv. tradičního rodinného modelu, kde žena zůstává doma a pečuje o děti a muži je vyhrazena práce (ve veřejném prostoru a za peníze). Současná evropská žena i po návratu z rodičovské zůstává na pracovním trhu znevýhodněna jak oproti mužům, tak i ženám, které dítě nemají. Proto je podle V. Špidly základním právem žen-matek, aby mohly dosáhnout spravedlivé rovnováhy mezi pracovním a rodinným životem. Jedním z účinných nástrojů by měl být tzv. M.O.R. – tedy změna vnímání, změna obsahu a společenské i finanční ohodnocení a motivace „M“ateřské, „O“tcovské a „R“odičovské. (Navrhuje také vypuštění slova „dovolená“ k těmto adjektivům, aby bylo patrné, že i péče je závažnou oblastí a je srovnatelná s běžně vnímanou placenou prací. Dále v textu budu toto zkrácení také často používat.) Vladimír Špidla dále shrnuje přístupy jednotlivých zemí, které považuje za dobrou praxi. Například uvádí i islandský model, který dokázal motivovat až 90 % otců, aby participovali na rodičovské „dovolené“.

Právě větší participace otců na péči je jedním z nejsilnějších nástrojů dosažení genderové rovnosti, který kromě možnosti pro matku dříve se vrátit na pracovní trh dává otcům možnost vstoupit do rané výchovy svého dítěte, a to nejen jako pozorovatel (jak tomu bylo často v tradičním rodinném modelu), ale jako aktivní účastník,

jako primární pečující osoba, což dává otcovství novou náplň. Otcovstvím se zabývá také čtvrtá kapitola Hany Maříkové s názvem „Rodičovská (je) pro oba rodiče!“ a sedmá „Právo na otce: Rodičovská ‚dovolená‘ ve Švédsku“ Stevena Saxonberga. Maříková vedle přehledného historického a statistického exkurzu do oblasti participace mužů na rodičovské „dovolené“ u nás se také zabývá konstruováním a nutným současným překonstruováním role otce, resp. muže co by rodiče tak, aby nebyl chápán jako osoba nekompetentní (tedy genderově stereotypně – bez biologických instinktů k péči o děti a mateřských pudů). Maříková zde parafrázuje slavnou větu Simone de Beauvoir: „Rodičem se člověk nerodí, rodičem se stává.“ (s. 79) Autorka pak ve třech bodech shrnuje, na základě zahraničních zkušeností, kdy bude institut rodičovské „dovolené“ skutečně znamenat i participaci otců na péči o děti; řešením je zavedení: (1) otcovské „dovolené“ bezprostředně po narození dítěte, (2) nepřenosného práva na péči a možnost být s dítětem a (3) kompenzace ušlého výdělku, která funguje jako významný motivační faktor. Steven Saxonberg svůj text začíná kritikou švédského modelu rodičovské, který nadřazoval práva pracovního trhu (a rodičů) nad práva dětí. Autor, působící také jako hostující výzkumný pracovník v SOÚ AV ČR, v.v.i., a na FSS MU v Brně, v textu bohatě srovnává švédský přístup a situaci (jednotný systém s jedním typem rodičovské) s tím českým (dva typy rodičovské). V první části svého textu se zabývá především předškolními zařízeními pro péči o děti, jejichž rozdílný systém byl ovlivněn historickou zkušeností Česka s obdobím státního socialismu. V druhé části srovnává oblast participace obou rodičů (tedy i mužů) na péči o dítě/děti, kde je jasným aspektem rozdílnosti obou zemí genderovanost pohledu na muže a ženy, resp. otce a matky. „Zatímco čeští psychologové hovoří o potřebě mít *vzor* ve vzdáleném otci-živiteli, švédští odborníci hovoří o potřebě dětí mít *oba* rodiče,“ uvádí jednu

z argumentačních linií Saxonberg (s. 136, kurzíva S.S.). V závěru autor srovnává situaci v Česku s polským a maďarským vývojem, u Maďarska zmiňuje dvě zajímavé tendence (vyšší míru porodnosti a 6–7% mužů na rodičovské), které se blíží situaci ve Skandinávii.

V šesté kapitole, předcházející Saxonbergově, se Sylva Höhne zabývá srovnáním evropských zemí, konkrétně Francie, Německa, Velké Británie, Švédska a Itálie s Českou republikou v oblastech: míry zaměstnanosti mužů a žen včetně využívání zkrácených úvazků, zaměstnanosti matek podle věku dětí, dále srovnává nastavení (délku a výši příspěvků) u mateřské i rodičovské, přidává také informace o tzv. otcovské ve Francii, Švédsku a Velké Británii, samozřejmě zmiňuje, že nově i v Německu se podmínky rodičovské upravují, podílí-li se na péči o dítě po určitou dobu i muž-otec, poslední oblastí srovnání je institucionální péče o děti. Sylva Höhne tak rámuje do evropského srovnání předchozí texty: Radky Dudové, která hodnotí reformu rodičovského příspěvku, Hany Haškové, která se ve své kapitole zaměřila na oblast denní péče o předškolní děti a Aleny Krížkové s Martou Vohlídalovou, které se zabývají pozicí matky na pracovním trhu.

Radka Dudová ve své kapitole hodnotí reformu rodičovského příspěvku, jež se stala součástí zákona o stabilizaci veřejných rozpočtů z roku 2007, jako promarněnou šanci, která sice stav nezhoršuje, nicméně jej nelepší. Velkým tématem v jejím příspěvku je možnost volby, kterou sice reforma „papírově“ poskytuje, nicméně určitým skupinám – těm již samo o sobě znevýhodněným (např. samozivitelkám) – možnost volby prakticky zamezuje. Své hodnocení úpravy rodičovského příspěvku pak hodnotí pod třemi hesly – falešná flexibilita, falešná štedrost a falešná rovnost. Uvažuje také o falešné vhodnosti pro děti, kde naráží na český diskurs o rodičovství a právech dítěte.

Hana Hašková si všímá pro Česko dosti specifického fenoménu, a to zařízení pro

péči o děti. Před rokem 1989 mělo Československo jednu z nejhustších sítí jeslí a školek v Evropě. V 90. letech 20. století zásadním způsobem klesá v ČR porodnost, reformou rodičovské dochází k razantnímu prodloužení doby, kdy ženy zůstávají s dítětem, příp. dětmi doma (až čtyři roky). Oba tyto trendy, spolu s ekonomickými tlaky (např. zrušení firemních zařízení), měly za následek redukcí počtu školek a především jeslí. Celoevropsky ovšem dochází k přehodnocení potřebnosti předškolních zařízení nejen kvůli genderové rovnosti, ale také proto, že dostupnost služeb nerodičovské péče je jedním z faktorů poklesu, resp. ne-poklesu porodnosti. Přezíravost vůči podpoře institucionální péče ze strany českého státu vidí Hašková i po reformně na tzv. třírychlostní rodičovskou „dovolenou“ v roce 2008, která tak nemůže mít kýžený efekt. Naopak, Hašková upozorňuje na významný problém, a to zavedení dvouleté rodičovské za současné faktické absence zařízení pro péči o děti před 3. rokem věku. Dále pak autorka argumentuje pro potřebnost zařízení pro předškolní děti: rostoucí poptávkou, požadavkem rovných příležitostí, a tím ekonomickou výhodností pracujících matek, také tím, že se Česko v evropských úmluvách zavázalo k plnění určitých programů, a v neposlední řadě má dostupnost péče o děti nepopíratelný pozitivní vliv na populační křivku.

Trochu provokativně „Kdo se bojí zaměstnané ženy?“ se jmenuje pátá kapitola od Aleny Krížkové a Marty Vohlídalové, které v ní popisují situaci žen na českém trhu práce. Argumentují, že odkládání rodičovství a nízká porodnost jsou právě důsledkem diskriminace žen na pracovním trhu a celkové genderové nerovnosti, s níž souvisí i to, že nezaměstnaností jsou ohroženy daleko spíše ženy, než muži. „Skutečnost, že negativní aspekty ekonomické transformace dopadly více na ženy než na muže, odráží i rozdíl v nezaměstnanosti mužů a žen, který se od poloviny 90. let začínal postupně zvětšovat.“ (s. 90) Trefně

pak rozebírají pozice jednotlivých aktérů vůči zaměstnaným ženám. Vedle státu a zaměstnavatelů jsou možná překvapivým aktérem i ženy samy, zatímco muži, kteří by mohli mít zájem na udržování pro ně výhodného patriarchálního/genderového řádu společnosti, chybí. V závěru své kapitoly autorky nabízejí stručný recept na zlepšení podmínek žen-rodíček na pracovním trhu.

Závěrečná, osmá kapitola publikace *Práce a péče* z pera Zuzany Uhde se esejovitě vrací k faktům z předchozích kapitol a vsazuje je do širšího sociálně politického kontextu, upozorňuje na různé rozpory mezi odborným, politickým evropským a českým diskursem o rodině a rodičovství. V závěru se snaží načrtnout možnou budoucí cestu pro Česko.

Co říci závěrem o publikaci autorek Sociologického ústavu AV ČR a jejich hostů? Nepřináší mnoho nového, především díky dřívější publikační činnosti samotných autorek (R. Dudová (ed.). *Nové šance a rizika*. Praha: SOU AV ČR, v.v.i., 2008; H. Hašková. *Rovné příležitosti mužů a žen při sladování práce a rodiny?* Praha: SOU AV ČR 2003, ad.) či ostatních (např. V. Kuchařová, S. Ettlerová, O. Nešporová, K. Svobodová. *Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů*. Praha: VÚPSV 2006; nebo M. Marksová-Tominová. *Rodina a práce: jak je sladit a nezbláznit se*. Praha: Portál 2009), se zdá být prostor dobře popsán. Jaké problémy má česká společnost v oblasti sladování rodinného a pracovního života, se jasně ukazuje i ve srovnání s Evropou. Přínos této publikace je evidentní: průřezovost, přehlednost, stravitelná délka textů při zachování informační hustoty a úplnosti a asi především, což bylo záměrem, srozumitelnost i pro méně odbornou veřejnost (např. studující nesociologických oborů – politologie, sociální práce, pedagogiky) a praktiky a praktičky (osoby pracující v oblastech práce a péče – sociální pracovníky/ice, vyučující, manager(k)y human resources, úředníky/ice samosprávy atp.),

příp. i samotné rodiče. Pro čtenáře s touto problematikou obeznámeného je pak zajímavý (i když ne zrovna nový) především úvodní text bývalého eurokomisaře Vladimíra Špidly, který autoritou své funkce dodává tématům, jež se v publikaci objevují, dimenzi seriózního politického zájmu a společenské závažnosti.

Zdeněk Sloboda

Grace Davieová: *Výjimečný případ Evropa. Podoby víry v dnešním světě*

Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK) 2009, 207 s.

Brněnské CDK za patnáct let své existence vyrostlo v jedno z nejvýznamnějších společenskovědních nakladatelství v České republice. Přitom je záslužné, že kromě klasiků humanitních a sociálních věd – jmenujme alespoň Benedetta Croceho, Niklase Luhmanna či Karla Polanyiho – nakladatelství vydává i současná díla, nejen domácí, ale i zahraniční. Mezi oblastmi, jimž je věnována soustavná pozornost, přitom dominují historie, politologie, sociologie a náboženská studia. Proto příliš nepřekvapuje, že se dostalo také na patrně nejznámější soudobou britskou socioložku náboženství Grace Davieovou. Volba této autorky – namísto často protěžovaných badatelů ze Spojených států – stejně jako skutečnost, že první český překlad jejího díla vychází nedlouho po původním vydání (*Europe: The Exceptional Case*. Darton: Longman & Todd 2002), jsou jistě oceněníhodné, méně již výběr konkrétní knihy, jíž se výsady prvního českého překladu dostalo.

Sarumské teologické přednášky v Salisbury, na jejichž základě kniha vznikla, sice na jednu stranu představují zásluhou popularizaci vědy, nové myšlenky bychom v nich však hledali marně. Dva klíčové koncepty Davieové, totiž evropskou „víru bez příslušnosti“ (*believing without belonging*) a „zástupnou“ (*vicarious*) funkci církví,